

УДК 811.161.2'42

DOI: <https://doi.org/10.31499/2415-8828.2.2023.299028>Наталія Торчинська*^{id}, Михайло Торчинський**^{id}ІНТЕРПОЗИЦІЙНІ ДОПОМІЖНІ КОМПОНЕНТИ У СТРУКТУРІ
РІЗНОТЕМАТИЧНОГО НАУКОВОГО ДИСКУРСУ

У статті проаналізовано наявність цитат як основного типу чужої мови в науковому стилі, визначено домінантні способи оформлення покликань (інтерпозиційних допоміжних компонентів) на авторів, зокрема конструкції «номер праці у списку використаної літератури», «порядковий номер у бібліографії + сторінка» (який вважаємо найбільш об'єктивним), «автор + рік + сторінка». Вагомою помилкою є наявність згадок про авторів чи їхні наукові праці без посилань на них.

Ключові слова: текст, науковий дискурс, різнотематичні наукові тексти, інтерпозиційні допоміжні компоненти, покликання, цитати.

Torchynska Natalia, Torchynskiy Mychailo. Interpositional auxiliary components in the structure of a multi-topic scientific discourse.

The article aims to study the presence/absence of references (interpositional auxiliary components) in the structure of a multi-topic scientific discourse. Today, the problem of compliance with the rules of academic integrity, which is caused by free access to a large amount of information and the often dishonesty of researchers, has become particularly noticeable. That is why it became necessary to control the presence of references to quotations and the author's ideas and the need to prepare them correctly.

The purpose of the article is to analyze the presence of quotations as the main type of a reported speech in a scientific style, and to define the use of dominant methods of designing references to the sources. The goal determined the following **task**: to group randomly selected articles on various topics for analysis; to analyze the presence/absence of references in the texts; to characterize the methods of formatting the list of references; find out the productivity of different types of references; formulate conclusions and outline the research perspective.

The article uses descriptive, comparative **methods** of contextual analysis and reception of quantitative calculations.

The research material became 24 scientific articles, randomly selected from collections of scientific works published on the boundary of 2020 s, and conditionally divided into six blocks: "human sciences"; "sciences about the state"; "education sciences"; "sciences of nature"; "social sciences"; "technical sciences".

It was found that the most productive model, according to which references to the paper of a certain author is formed in multidisciplinary scientific articles, is the construction «number of the work in the list of used literature» (261 fixations). It must be said that the construction can be seen in all blocks of research, and is more often traced in works on the technical sciences, state and social, episodically - in articles on the humanities.

Keywords: text, scientific discourse, multi-topic scientific texts, interpositional auxiliary components, references, quotes.

Текст як комунікативна одиниця був об'єктом різноаспектного вивчення протягом другої половини ХХ – початку ХХІ ст. Предметом дослідження ставав і план змісту, і план вираження, і особливості реалізації всіх текстових категорій. «Постійна увага до тексту як одиниці мови і мовлення, як засобу комунікації та джерела пізнання світу викликана парадигмою наукового пізнання» [Стативка

* **Наталія Торчинська**, кандидат філологічних наук, доцент кафедри слов'янської філології Хмельницького національного університету (Хмельницький, Україна), e-mail: torchynskan@khmnu.edu.ua.

** **Михайло Торчинський**, доктор філологічних наук, професор кафедри української філології Хмельницького національного університету (Хмельницький, Україна), e-mail: mina@ukr.net.

2020, с. 10]. Якщо усне мовлення здебільшого спонтанне і його дослідження переважно ґрунтується на характеристиці мовностилістичних засобів продукування, то відтворення писемного мовлення потребує значних зусиль, тому вивчення його специфіки в різностильових текстах становить більше труднощів. На перший план тут виступають художні, публіцистичні та епістолярні тексти, хоча не менш цікавим для дослідження є науковий дискурс, що й зумовило **актуальність теми** нашої статті.

Комунікативному аспекту наукового тексту присвячено монографію І. Колегаєвої, яка зазначала, що писемна комунікація завжди має відтерміновану реалізацію, оскільки комунікативний акт не може повністю реалізуватися, доки в ньому не буде задіяно всі три основні ланки «адресант – повідомлення – адресат» або «комунікант-суб'єкт – комунікант-об'єкт – повідомлення». Ці складники можуть перебувати як у власне комунікативному, так і в потенційно комунікативному аспектах [Колегаєва 1991, с. 6–7].

Дослідниця оперує терміном 'мегатекст', під яким розуміє «єдність власне тексту і допоміжного тексту, які відрізняються своєю спрямованістю, комунікативною цінністю, облігаторною присутністю в мегатексті», де основний текст «зорієнтований на передавання повідомлення», а допоміжний – «на забезпечення оптимальних умов для найбільш повної й ефективної його передачі». Функцію допоміжних текстових компонентів виконують передмова, заголовки, анотації, резюме, зноски, епіграфи, присвяти, списки літератури, додатки [Колегаєва 1991, с. 74]. Допоміжні текстові утворення, на думку І. Колегаєвої, можуть перебувати в препозиції (передмова), інтерпозиції (внутрішньотекстові вказівки, покликання), постпозиції (список літератури, резюме) або ж у паралельній позиції (зноски на сторінках) [Колегаєва 1991, с. 75]. У контексті нашого дослідження звертаємо увагу саме на інтерпозиційні допоміжні компоненти в структурі наукового дискурсу, зокрема на покликання.

Особливості текстової комунікації в науковій сфері, побудови текстів, основні вимоги до наукового стилю постійно викликають інтерес. Так, О. Гніздечко схарактеризувала комунікативно-прагматичні особливості англomовного наукового дискурсу (на матеріалі англomовних статей сучасних європейських та американських лінгвістів), зауваживши, що «на метакомунікативному рівні між учасниками мовленнєвої ситуації наукового спілкування формуються позитивні стосунки, оскільки завдання автора не лише повідомити читачеві нову інформацію та досягти її адекватного розуміння, але й налаштувати адресата на довірливе ставлення до змісту повідомлюваного» [Гніздечко 2005, с. 8], а цього можна досягти саме завдяки цитатам і посиланням на праці інших науковців.

На основних підходах до аналізу наукового тексту та аспектах його дослідження зосередилася З. Висоцька, зауваживши, що «науковий текст створюють під впливом низки екстралінгвальних чинників, визначити які дозволяє саме діяльнісний підхід до аналізу наукового тексту» [Висоцька 2015, с. 46].

О. Юмачикова, вивчаючи зразки наукового гуманітарного тексту як різновиду текстових одиниць, встановила його основні структурні, семантичні і функціональні ознаки, обґрунтувала використання відповідного наукового апарату. Дослідниця, зокрема, зауважила, що «науковий виклад складається переважно з роздумів, метою яких є доведення істин, виявлених у результаті дослідження фактів дійсності, а основна функція такого тексту є пізнавально-

інформативною» [Юмачикова 2022, с. 268].

Отже, наукові жанри – це своєрідна полеміка, яка потребує низки інтертекстуальних (цитат), метатекстуальних (рубрикації, відповідних клішованих виразів, які виділяють науковий стиль із-поміж інших) та допоміжних складників (анотації, зносок, покликань, списку літератури), що підтверджують або заперечують ті чи інші висновки й узагальнення.

Позаяк науковий текст – це також комунікативний дискурс, то реалізація комунікативної мети буде залежати від того, «наскільки враховані дискурсивні умови, наскільки вдало підібрані елементи змісту і мовні одиниці, враховано конотативне значення одиниць мови» [Стативка 2020, с. 15]. І в наукових жанрах чільне місце посідають цитати та покликання на них.

Сьогодні особливо відчутно постала проблема дотримання правил академічної доброчесності, що зумовлено вільним доступом до великої кількості інформації і часто недобросовісністю дослідників. Тому й виникла потреба контролювати наявність посилань на цитати та авторські ідеї і необхідність правильно їх оформлювати.

Мета статті – проаналізувати наявність цитат як основного типу чужої мови в науковому стилі, визначити домінантні способи оформлення покликань на авторів.

Матеріалом для дослідження стали 24 наукові статті, довільно вибрані зі збірників наукових праць, надрукованих на межі 2020-их років, і умовно розділені на шість блоків:

«Гуманітарні науки»: правознавство (Кравчук), філологія (Межов), культурологія (Олійник) і філософія (Петруньок);

«Науки про державу»: соціологія (Джуган), економіка (Літвінов), державне будівництво (Маркус) і фізична культура та спорт (Совтисік);

«Науки про освіту»: психологія (Ганнушак), педагогіка (Дембіцька), географія (Дністрянська) та історія (Дударчук);

«Науки про природу»: сільськогосподарські науки (Бойко), біологія (Коломієць), медицина (Кондратюк) і ветеринарія (Хомич);

«Науки про суспільство»: архітектура (Булах), політологія (Кормич), військові науки (Медвідь) і геологія (Паневник);

«Технічні науки»: фізика (Дорош), техніка (Жорняк), математика (Леськів), і хімія (Фізер).

У процесі дослідження використано описовий, зіставний, метод контекстуального аналізу та прийом кількісних підрахунків.

Свого часу І. Колегаєва зазначала: «Мегатекстова структура наукового повідомлення дає можливість реципієнтові отримати повну, несуперечливу і переконливу інформацію. Про це свідчить обов'язкові для таких текстів апарат бібліографічних посилань, встановлені в науковій комунікації правила коректного цитування джерел із вказівкою їхньої точної адреси, що дає можливість звернення реципієнта до відповідних видань. Традиційна система зносок, перехресних посилань, анотацій, таблиць і додатків максимально експлікує як додаткову комунікативну діяльність адресанта, так і безпосередні повідомлення як продукт основної комунікативної діяльності адресанта» [Колегаєва 1991, с. 27].

Отже, істотними ознаками наукового мовлення є цитування («Обов'язковим компонентом будь-якої наукової роботи є наукове цитування») і посилання («У наукових роботах наводяться посилання на джерело, з якого запозичено матеріали або окремі результати ...») [Кудінов 2019, с. 11], покликані

підсилити достовірність наукового дискурсу, привернути увагу реципієнта і певною мірою переконати його у правильності або логічності думок автора.

У науковому дискурсі «посилання – це вказівка на джерело інформації, що приводиться у приклад (зовнішнє посилання), або запис, що пов’язує між собою частини документа – посилання на розділи, малюнки, таблиці, формули, додатки і т. д. (внутрішнє посилання)» [Кудінов 2019, с. 11].

Зазначимо, що часто термін ‘посилання’ замінюється синонімічною лексемою ‘покликання’, проте форми їх реалізації однакові: це номер цитованої праці в списку використаної літератури (окремо чи із вказівкою на сторінку, звідки взято цитату, на зразок: [5] або [5, с. 45]) чи прізвище дослідника (окремо чи із вказівкою на рік видання праці, а також на сторінку, звідки взято цитату, наприклад: [Вихованець], [Вихованець, 1988], [Вихованець, 1988, с. 45]). Пунктуаційне оформлення покликань може частково відрізнятись: замість коми між номером і сторінкою (прізвищем, роком і сторінкою) ставиться двокрапка або взагалі відсутній розділовий знак, що суттєвого значення не має.

Натомість наявність посилання обов’язкова: «Відсутність посилання являє собою порушення авторських прав, а неправильно оформлене посилання розглядається як серйозна помилка», причому «на всі джерела, наведені в списку використаної літератури, обов’язково повинні бути вказівки в тексті статті», а «поява в тексті роботи цитат і посилань, які не представлені у списку літератури, і навпаки, поява в списку літератури джерел, на які немає посилань у тексті роботи, є грубою помилкою» [Кудінов 2019, с. 12].

Опираючись на ці постулати, схарактеризуємо спочатку формальні особливості покликань у названих вище різнофахових текстах, а потім звернемо увагу на наявність чи відсутність посилань, коли згадується чиясь праця, ідея, формула тощо (див. Табл. 1).

Таблиця 1
Продуктивність покликань у різнотематичних наукових текстах

Форма покликання	Покликання					Згадка		
	номер + сторінка	номер	автор + рік + сторінка	автор + рік	автор	без покликання	з покликанням	просто покликання
Гуманітарні науки	179	13	41	14	2	40	51	37
Науки про державу	10	59	0	3	0	75	44	28
Науки про освіту	3	39	35	2	2	46	36	46
Науки про природу	0	41	0	22	0	4	3	69
Науки про	0	52	6	5	0	8	32	31

суспільство								
Технічні науки	8	67	0	2	0	10	21	56
Загалом	200	261	76	48	4	183	186	247

Саме у статтях гуманітарного спрямування трапляються всі форми покликань, оформлені відповідно до нормативних вимог:

це номер праці, що фіксується у працях із філології (5): ... *представлений у працях ... А. П. Загнітка [7], Т. М. Ніколаєвої [8], Л. В. Бондаренко [3] ...* (Межов, с. 46) та юриспруденції (8): «... спілкування у публічних сферах суспільного життя» [5] (Кравчук, с. 8);

номер праці і сторінка, що теж зафіксовано в статтях юридичній (9): ... як вказує Г. Янковська ... [10, с. 24] (Кравчук, с. 9) і філологічній (170): ... на думку Ф. С. Бацевича ... [1, с. 35] (Межов, с. 46). Щодо другої праці, то характерною особливістю її 156 посилань є те, що вони включають три числа: номер джерела ілюстративного матеріалу, яким переважно є твори Лесі Українки, том і сторінку, на зразок: *Все грай та грай, а ти, робото, стій!* [13, V, с. 244] (Межов, с. 48);

автор, що двічі трапляється у статті з культурології: ... «зірки», творця, «випадкового художника» (Кошелев) (Олійник, с. 27);

автор і рік, що 14 разів фіксуємо теж у культурологічній праці: «... для бродіння культурної ідентичності» (Криволап, 2017) (Олійник, с. 25);

автор, рік і сторінка, і така форма покликання трапляється у статтях із культурології (18): «... використання коштовних матеріалів як золото» (Jones, 1984, p. 13) (Олійник, с. 27) і філософії (23): ... «бракує ідентичності» (Deleuze, 1993, p. 133) (Петруньок, с. 19).

Як бачимо, якщо в посиланні є прізвище автора (іноді з додатковою інформацією про рік видання і сторінку), то все оформлено в круглих дужках, на відміну від цифрових конструкцій, які подаються у квадратних дужках.

Загалом у статтях із гуманітарних проблем виявлено 240 покликань на 258 цитат, що означає: іноді цитується матеріал, на який автори не посилаються (18 випадків: *Навіть в епоху, яку Вальтер Бенямін назвав добою «технічної відтворюваності» ...* (Петруньок, с. 22). Іноді просто згадуються певні твердження, ідеї, погляди автора, на якого теж немає покликання (22 випадки): *Беручи за основу позицію засновника прагматизму Вільяма Джеймса ...* (Петруньок, с. 20). Звичайно, завжди потрібно уважно читати всю статтю, адже зміст цитованого може розкриватися у пре- чи постпозиції, пояснюватися автором у коментарях, зіставлятися з подібними висловлюваннями інших дослідників тощо. Однак, щоб уникнути подібних зауважень, варто при наведенні навіть невеликого фрагмента чужого мовлення, чиєсь теорії чи ідеї намагатися послатися на їхніх авторів.

Аналогічна вимога стосується й наведення у статтях прізвищ науковців, які певним чином причетні до розробки якоїсь наукової проблеми. Бажано у списку використаної літератури мати праці таких дослідників і у своїй науковій праці на них покликатися, однак не завжди це зроблено (51 випадок): *Значну увагу змінам соціальної, законодавчої структури культурного простору України й перспективам його розвитку приділено О. Гриценком* (Олійник, с. 25). До цієї групи ми віднесли й покликання на дослідників, прізвища яких не названі: **У низці**

праць зарубіжних і українських мовознавців доведено, що часткам притаманні всі ознаки дискурсивних слів ... (Межов, с. 47).

Не є фактичною помилкою відсутність у тексті вказівки на автора цитованого дослідження, при цьому покликання (цифрове або словесне) наявне: це просто стилістична незручність, адже для з'ясування авторства потрібно звертатися до бібліографії. У статтях гуманітарного спрямування виявлено 37 таких конструкцій: *Мова стала важливим чинником возз'єднання українських земель та відновлення соборності і незалежності України [1]* (Кравчук, с. 3).

Статті з наук про державу, порівняно з філологічними студіями, мають значні відмінності в оформленні покликань на авторів, використаних при написанні їхніх праць. По-перше, відсутні такі моделі, як «автор + рік + сторінка» та «автор»; по-друге, значно менше трапляється конструкцій «номер + сторінка» (10 проти 179) та «автор + рік» (3 проти 14); по-третє, вказівка лише на номер праці у списку використаної літератури, навпаки, у таких статтях переважає (59 проти 13).

Зокрема, перший варіант оформлення посилання зафіксований лише в науковій праці з економіки: *Верба В. пропонує розуміти управління ... [7, с. 320]* (Літвінов, с. 105).

Епізодично трапляються покликання на зразок «автор + рік»: двічі – у статті з фізичного виховання і спорту: *Одержані дані певною мірою узгоджуються ... (Н. В. Харковлюк-Балакіна, 2016)* (Совтисік, с. 37); один раз – у статті з державного управління: *Р. М. Мацкевич у своїй науковій праці «Особливості процесу формування інституту лобізму» ... (Мацкевич, 2009)* (Маркус, с. 24). Зазначимо, що в першій науковій праці майже однотипні конструкції відрізняються посиланням, оформленим кирилицею і латиницею, що пов'язано з місцем надрукування вказаних статей.

Характерною особливістю блоку статей із наук про державу є оформлення покликань у вигляді номера цитованої роботи в бібліографії, що досить продуктивно простежується в усіх студіях: із соціології (18): ... *похилий вік може бути продуктивним ... [15]* (Джуган, с. 54), фізичної культури і спорту (18): ... *не знижуються розумові здібності [6]* (Совтисік, с. 35), державного управління (17): *О. Дягілев зазначає, що лобізм – це сукупність норм ... [2];* (Маркус, с. 25) та економіки (6): ... *складено авторами на основі [1], [2], [3], [4]* (Літвінов, с. 104).

Традиційно посилання у вигляді прізвищ подані в круглих дужках, а без них (цифрові) – у квадратних.

Майже удвічі більше (75), ніж у гуманітарних статтях, фіксуємо прізвищ дослідників без покликання на них, і це насамперед наукова праця з державного управління (45): *Теоретико-методологічному розроблюванню проблематики лобізму присвячено низку праць вітчизняних науковців: Д. Базілевича, М. Банчука, О. Бінецького ... та ін.* (Маркус, с. 26). Трапляються такі випадки і в соціологічних (21): *Д. Роуї і Р. Кан уточнюють, що при аналізі досліджуваного явища ...* (Джуган, с. 55) та економічних (9): *Серед таких вчених особливо можна виділити наступних: А. Сміт, Й. Шумпетер, І. Бланк ... та ін.* (Літвінов, с. 105) дослідженнях. І лише у статті з фізичної культури і спорту автори дотримуються вимоги, що не варто згадувати науковця без покликання на його працю.

Натомість кількість випадків із посиланнями майже ідентична – 44 проти 51, як і просто покликань (без прізвищ) – 28 проти 37.

Перший різновид засвідчений в усіх чотирьох статтях: з державного управління (18): *Слід звернути увагу на думку науковця Ф. Фарнела, який*

зазначає, що лобізм ... [16] (Маркус, с. 26), соціології (14): *На думку М. Буравого, лейтмотивом сучасного соціального розвитку ... [2]* (Джуган, с. 59), економіки (8): *Н. Власова на даному етапі пропонує формування «дерева цілей» ... [10, с. 58]* (Літвінов, с. 106) і фізичного виховання та спорту (4): *... основу якої становить коректурна проба В. Я. Анфімова, але модифікована В. В. Розенблатом [7; 8]* (Совтисік, с. 36).

Протилежною є продуктивність посилань без прізвищ: із фізичного виховання та спорту їх найбільше (16): *Одержані результати узгоджуються з даними інших дослідників щодо впливу ПРА на вікові зміни у стані функціонування різних систем організму [1] ...* (Совтисік, с. 37); менше – з економіки (8): *Дослідивши публікації закордонних економістів, можна побачити, що часто ними розглядається ... [5, с. 32]* (Літвінов, с. 105) та соціології (4): *3 соціальних критеріїв відзначають активну залученість в суспільне життя, бажання і здатність до соціальних контактів [7]* (Джуган, с. 56), і зовсім немає в дослідженні з державного управління.

Окремі особливості в оформленні покликань простежуємо і в освітніх публікаціях. Насамперед це стосується моделі «номер + сторінка», яка зафіксована лише тричі: один раз – у статті з педагогіки: *О. Пометун розмежовує активні й інтерактивні методи навчання ... [16, с. 10]* (Дембіцька, с. 14); двічі – з географії: *... переважно давньослов'янський (і давньоукраїнський) характер мала первинна топонімія поселень Трансільванії [11, с. 436]* (Дністрянська, с. 126).

У науковій праці з історії реєструємо по два випадки вказівки на авторів дослідження і рік виходу книги: *Зокрема, С. Макарчук у своїй праці [Макарчук, 1999] ...* (Дударчук, с. 48) або лише на автора: *Так, в одній зі своїх статей [Чернов] він довів ...* (Дударчук, с. 48).

Загалом же переважають посилання типу «номер» (39) та «автор + рік + сторінка» (35), причому останній варіант представлений лише у статті з історії: *«... подавати поточну інформацію з різних сфер суспільного життя» [Макарчук, 1999, с. 271]* (Дударчук, с. 49), однак майже всі бібліографічні описи стосуються тогочасних газет: *Про це свідчать назви окремих статей ... [Волинь, 12 лютого 1942, с. 4]* (Дударчук, с. 51). Зауважимо також, що, на відміну від попередніх різновидів текстів, тут такі покликання подані у квадратних дужках.

Також у цій праці немає цифрових посилань, які, проте, представлені у статтях із психології (19): *При цьому І. Кант не вважав за можливе заперечувати саме існування речей-в-собі ... [4]* (Ганнушак, с. 49), педагогіки (12): *Особливості використання ігрових технологій в освітньому процесі досліджували К. Бугайчук [3], С. Переяславська, О. Смагіна [15] та низка інших* (Дембіцька, с. 15) і географії (8): *Про значення топонімії як джерела географічно-краєзнавчих досліджень писали сучасні науковці (А. Байцар [1], О. Брацьо [2], Д. Бучко [3] ... та ін.)* (Дністрянська, с. 125).

Кількість покликань на авторів, які згадуються в статтях освітнього спрямування, майже удвічі більша (82), ніж без таких посилань (46).

Це може бути просто назва або номер праці в бібліографії (46), що переважає в науковій праці з історії (33): *... здібні учні здобували знання безкоштовно [Український голос, 27 серпня 1942, с. 4]* (Дударчук, с. 49), значно рідше фіксується в роботах із психології (11): *Усі наші знання зумовлені психікою, яка є реальною для нас ... [16]* (Ганнушак, с. 50) та географії (2): *Наприклад, навколишні місцевості в с. Дністрик-Дубовий Турківського р-ну Львівської обл.*

мають назву *Кошарки, Підсалашики, Зимівки* [7, с. 24] (Дністрянська, с. 126–127) і зовсім відсутні в статті з педагогіки.

Оптимальний для наукового стилю варіант – згадка з покликанням (36), що засвідчено в усіх чотирьох дослідженнях: з педагогіки (13): *Наприклад, Т. Вахрушева [4] стверджує ...* (Дембіцька, с. 14), психології (9): *П. Вацлавік сформулював поняття комунікативної реальності ... [2]* (Ганнушак, с. 50), географії (8): *... успішним прикладом застосування якого є дослідження Є. Черняхівською топонімії Львівської обл. [12]* (Дністрянська, с. 127) та історії (6): *... невдовзі буде видано розпорядження керівника райхкомісаріату «Україна» Е. Коха про їх урухомлення [Український голос, 9 липня 1942, с. 3]* (Дударчук, с. 50).

Натомість уведення в текст наукової праці прізвищ дослідників, які займалися аналогічною проблемою, без посилання на їхні праці найбільш часто трапляється в статті з психології (34): *Це поняття осмислювалося багатьма психологами (Л. Бінсвангер, Г. Елленбергер, Е. ван Дорцен та ін.)* (Ганнушак, с. 48), рідко – у дослідженнях із педагогіки (9): *... знайшли своє відображення в працях багатьох вчених, зокрема, таких як В. Артамонов, А. Вербицький, В. Вергасов ... та інших* (Дембіцька, с. 14) та історії (3): *Цікаво, що він, подібно до П. Борусевича, фіксує відсутність дітей ...* (Дударчук, с. 49); у роботі з географії таких випадків немає.

Наукові праці з наук про природу традиційно мають низку специфічних ознак у цитуванні, що засвідчено і в наших прикладах: практикуються лише покликання, що вказують на номер джерела в бібліографії (41) або автора та рік видання праці (22).

Перший варіант посилання трапляється у статтях із медицини (29): *У Норвегії поширеність пурпури складає 3,3 випадків на 100 000 жителів [17]* (Кондратюк, с. 16) та сільськогосподарських наук (21): *Подібні перетворення хлорофілів під час дозрівання пов'язані ... [11]* (Бойко, с. 88).

На автора та рік видання роботи вказується в посиланнях статей із біології (21): *... для створення промислових насаджень (Azad & Amin, 2017; Carmona-Martín et al., 2014; Paudel et al., 2018; Štajner, 2012)* (Коломієць, с. 25), ветеринарії (8): *Морфологія залозистої частини шлунка ... висвітлені порівняно добре тільки у курей (Душлюк, 2010; Arai et al., 1988; Matsumoto and Hashimoto, 2000)* (Хомич, с. 45) і один раз – з медицини: *Діагностичні критерії ГВ (Hollanderna, 1995) ...* (Кондратюк, с. 18). Зазначимо, що така інформація подається в круглих дужках, де часто комбінуються прізвища дослідників, записані кирилицею і латиницею.

Порівняно з попередніми блоками, у дослідженнях із природничих наук домінують покликання без вказівки в тексті на автора (69), і це стосується всіх робіт: з медицини (29): *Розвиток хронічної ниркової недостатності відмічається у пацієнтів з більш пізнім дебютом ГВ [10]* (Кондратюк, с. 16), біології (20): *Асептичні умови створювали згідно із загальноприйнятими методиками ... (Мельничук et al., 2011)* (Коломієць, с. 25), сільськогосподарських наук (12): *Серед них найбільш значущими є каротиноїди [1], капсаїциноїди [2], флавоноїди [3], органічні кислоти [4] ...* (Бойко, с. 88) і ветеринарії (8): *Надходження корму в м'язову частину шлунка регулює сфінктер (Налетова, 2013)* (Хомич, с. 48). Зазначимо, що стаття із проблем сільського господарства має покликання не стільки на праці, як на дані таблиць.

По одній вказівці на автора разом із посиланням на його працю є в статтях

із біології: *На етапі введення в культуру in vitro як базове використовували живильне середовище Мурасіге-Скуга (МС) (Murashige & Skoog, 1962) (Коломієць, с. 25) та медицини: Ghrahani з колегами на підставі ретроспективного дослідження дітей повідомляють, що пік захворюваності на ГВ становить 5-10 років [16] (Кондратюк, с. 16).*

Натомість ми зафіксували чотири згадки про праці чи авторів, на яких немає посилань, і це трапляється двічі в дослідженні з ветеринарії: *Усі втручання та їх забій було проведено з дотриманням вимог «Європейської конвенції про захист хребетних тварин, які використовуються для експериментальних і наукових цілей» (Страсбург, 1986) та Першого національного конгресу з біоетики (Київ, 2001) (Хомич, с. 45), і по одному разу – з біології: Також Azad and Amin досягли укорінення 98,3 % на середовищі з 0,4 мг/л ІМК (Коломієць, с. 32) та медицини: ... імуноглобулін А. Пурпура Шенлейна-Геноха (ПШГ) (Кондратюк, с. 16).*

За прогнозами, у статтях із наук про суспільство мало би бути значно більше покликань, оформлених різними способами, однак насправді це не так. Немає посилань, оформлених за моделями «номер + сторінка» та «автор», а домінує форма «номер у бібліографії» (52), що простежується майже з однаковою продуктивністю в дослідженнях з архітектури (28): *Загальнотеоретичні дослідження містобудівного розвитку розглянуті у роботах М. М. Габреля [1], М. М. Дьоміна [2], І. В. Древаль [3], Г. Л. Ковальської [4] ... (Булах, с. 57), геології (17): Незважаючи на те, що вуглеводні, як і раніше, домінують ... [7, 8] (Паневник, с. 9) і військових наук (17): ... розробляє ОП професійного розвитку викладачів [11; 12] (Медвідь, с. 83).*

У статті з політології таких покликань немає, але в цій праці засвідчено всі посилання типу «автор + рік + сторінка» (6): *... має сприяти зворотному зв'язку із суспільством та спонукати до участі (Lilleker, 2006, p. 1) (Кормич, с. 19) та «автор + рік» (5): ... створює відчуття веселості та яскравості (Бибик, 2005) (Кормич, с. 20).*

Посилання з прізвищами авторів та цифровою інформацією подаються в круглих дужках, а лише цифрові дані – у квадратних.

Зауважимо, що на більшість згадок про праці або дослідників є покликання (32) у статтях із військових наук (15): *... досвід у формуванні та реалізації нормативно-правових актів НА НГУ, зокрема Положення [14] (Медвідь, с. 83), архітектури (12): Архітектурна типологія та планування медичних закладів досліджувались у наукових здобутках Т. О. Буличової [10], К. Ю. Підгірняк [11], Б. Карлеса [12; 13], Р. Спрова [14] та ін. (Булах, с. 57) і політології (5): Зокрема, Д. Дж. Лілікер зазначав вплив телебачення в СРСР за часів Сталіна та у Німеччині за часів Гітлера ... (Lilleker, 2006, p. 9) (Кормич, с. 20).*

В усіх дослідженнях зафіксовані просто посилання (31): з геології (17): *В роботі [2] показано ... (Паневник, с. 8), архітектури (6): Як зазначалося та пропонувалося у попередніх дослідженнях ... [15–21] (Булах, с. 59), політології (6): ... прискорить вирішення питань припинення агресії РФ (Малишко, 2020) (Кормич, с. 20) і військових наук (2): ... проводить дослідження у даному напрямку [13] (Медвідь, с. 83).*

Згадки без покликання (8) зафіксовані лише в роботі з політології: **Ж. Бодріяр** ввів поняття «симулякр», який трактується як неіснуюча копія чогось (Кормич, с. 19).

У статтях із технічних наук чітко простежуємо перевагу посилань,

оформлених за допомогою цифрових комбінацій, що засвідчують такі дані: вказівка на порядковий номер і сторінку, звідки взято запозичення, наявна у восьми випадках, а лише на порядковий номер – у 67; водночас інформація про автора і рік видання цитованої праці зафіксована двічі, а моделі «автор + рік + сторінка» та «автор» взагалі відсутні.

Перший вид покликань реєструємо лише у статті з техніки: *Аналіз статистичних даних [2, 11] показує ...* (Жорняк, с. 5). Як бачимо, перша цифра вказує на порядковий номер джерела, а друга – на сторінку, хоча літера «с» відсутня, що, проте, стандартами наукового мовлення допускається.

Посилання у вигляді лише цифри (порядкового номера джерела в бібліографії) наявні у всіх працях: з техніки (23): *... будується графічно-розрахункова модель, яку показано на рис. 3 [3]* (Жорняк, с. 5), фізики (21): *... згідно з роботами [1; 6] величини ...* (Дорош, с. 42), хімії (14): *... наше дослідження показало ... [4]* (Фізер, с. 53) і математики (9): *... досліджувалось нами в статтях [6; 7]* (Леськів, с. 47).

Визначальною особливістю покликань, зафіксованих у статтях із технічних наук, є наявність інформації лише про порядковий номер праці, звідки її взято, без вказівки на авторів (56), що теж простежуємо в усіх дослідженнях: насамперед із техніки (31): *Автори робіт [3, 4, 8, 9] стверджують ...* (Жорняк, с. 4), а також із математики (9): *В статтях [4; 5] було розглянуто моделі ...* (Леськів, с. 46), фізики (8): *Згідно роботі [1] ступінь руйнування ...* (Дорош, с. 42) і хімії (8): *... було використано метод «розкладу одиниці» RI (resolution-of-identity) [14, 15]* (Фізер, с. 54).

Реєструємо і випадки, коли є вказівка на авторів цитованого дослідження й покликання на цю працю (21), і це, зокрема, наукові роботи з хімії (6): *... використовували базисні набори Д. Лайкова ... [10, 11]* (Фізер, с. 53) і математики (2): *Альберт Ширяєв [8] показав ...* (Леськів, с. 47). У статті з проблем техніки таких структур немає, а в дослідженні з фізики маємо 13 конструкцій, які досить умовно можна віднести до цієї групи, оскільки вказується на певну теорію, вчення, формулу і подається інформація, де вони знаходяться (у тексті, додатках, бібліографії тощо): *... модельних теорій течіння тиксотропних рідинних систем [1–6]* (Дорош, с. 41).

У роботі з математики простежуємо випадки (10) відсутності посилань на праці або теорії певних авторів, що згадуються в тексті: *Ідея існування фрактального ринку та застосування «динамічного хаосу» обговорювалась ще в роботах Б. Мандельброта, Ю. Фама, А. Ширяєва та інших* (Леськів, с. 46).

Підсумовуючи викладене вище, зазначимо, що інтерпозиційні допоміжні компоненти (покликання) містяться в усіх досліджуваних нами текстах. Найбільш продуктивною моделлю, за якою в різнофахових наукових статтях оформляється покликання на працю певного автора (рідше – його теорію, вчення, формулу тощо), є конструкція «номер праці у списку використаної літератури» (261), наявна в усіх блоках досліджень, а більш часто простежується в роботах із наук про техніку, державу і суспільство, епізодично – у статтях з гуманітарних наук.

Продуктивним є і спосіб оформлення посилань, коли вказується, крім порядкового номера в бібліографії, і сторінка, на якій є певна цитата, формула і под. (200), і така форма домінує серед гуманітарних студій, проте зовсім відсутня в дослідженнях із наук про природу і суспільство.

Менш поширеними є моделі покликань «автор + рік + сторінка» (76) та

«автор + рік» (48). Перша більш часто трапляється в роботах із гуманітарних та освітніх наук (і відсутня у працях із наук про державу, природу й техніку), а друга – у природничих та гуманітарних студіях.

Епізодично (лише чотири рази) фіксуємо покликання тільки на автора запозичення.

На нашу думку, більш об'єктивними й такими, що відповідають вимогам наукового мовлення, є перший (33,96 % від загальної кількості посилань) і третій (12,9 %) різновиди покликань, оскільки вони забезпечують подвійну інформацію: хто автор праці, звідки зроблено запозичення, і де, тобто на якій сторінці, міститься матеріал, про який згадано. Водночас не можна стверджувати неправильність інших способів, адже часто бувають випадки, коли посилаються загалом на наукову працю, теорію, формулу і под., і тоді немає потреби подавати конкретну сторінку. За нашими підрахунками, серед решти покликань, а їх незначна більшість (53,14 %), орієнтовно половина таких, де варто було б додати інформацію, на якій сторінці можна знайти запозичення, використане в тексті наукової роботи.

Таким чином, близько четвертої частини всіх посилань є неповними, і на це варто звернути увагу науковцям.

Також прийнято всі покликання подавати у квадратних дужках, і якщо спосіб їх оформлення є цифровим, то ця вимога реалізується. Натомість посилання на автора іноді подається в круглих дужках (це засвідчено в гуманітарних, природничих, суспільних студіях та в роботах із наук про державу). Зазначимо, що покликання на матеріал, який аналізується (наприклад, цитати з художнього тексту) може бути оформлене у круглих дужках, однак у нашій статистиці мова йде якраз про наукові праці.

Ми не деталізуємо тут інформацію про особливості посилань у дослідженнях з окремих галузей, оскільки, по-перше, такий поділ досить умовний, адже ми орієнтувалися не так на галузь знань, як на зміст конкретної праці; по-друге, така градація нам була потрібна для того, щоб забезпечити якомога більший спектр різнопланових студій, щоб можна було робити науково достовірні висновки.

Узагальнимо й інформацію щодо згадок у наукових працях авторів або творів із покликаннями на них (186; 30,19 %) або без посилань (183; 29,71 %), а також лише посилань, без вказівки в тексті статті на авторів або їхні праці (247; 40,1 %). Звичайно, оптимальною є ситуація, коли в дослідженні згадується інший автор, його праця є в списку використаної літератури, і на неї наявне посилання, що більш часто фіксуємо в роботах із гуманітарних наук й епізодично – з наук про природу.

Не є порушенням наявність покликання на певну працю без згадки її автора, що практикується насамперед у природничих і технічних студіях. Тут можна говорити лише про власне практичну незручність: для того щоб довідатися, хто автор праці чи теорії, які згадуються, потрібно шукати бібліографію і звідти брати необхідну інформацію.

Натомість вагомою помилкою, що суперечить стандартам академічної доброчесності, є наявність згадок про авторів чи їхні наукові праці без посилань на них, що виявлено майже у третині таких конструкцій (найбільш часто – у роботах із наук про державу, освіту і в гуманітарних студіях). На нашу думку, авторам наукових досліджень (за наявності – їхнім науковим керівникам), рецензентам, редакторам наукових журналів та збірників праць варто на цей

аспект звертати більш серйозну увагу.

Перспективу дослідження вбачаємо в характеристиці особливостей введення інтертекстуальних складників, зокрема цитат, у науковий дискурс із метою визначити їхнє місце в структурі тексту і з'ясувати доцільність, продуктивність та вагомість цитованого матеріалу.

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Бойко – Бойко, Ю. (2021). Визначення вмісту хлорофілу у плодах *carpsicum annuum* різної стиглості. *Аграрний вісник Причорномор'я*, 100, с. 88–91.
- Булак – Булах, І. В. (2021). Територіальний розвиток мережі лікарень Києва. *Містобудування та територіальне планування*, 77, с. 57–61.
- Ганущак – Ганущак, Р. (2021). Життєвий світ особистості: онтологічний статус та методологічні підходи до дослідження. *Вісник Львівського університету. Серія «Психологічні науки»*, 11, с. 48–55.
- Дембіцька – Дембіцька, С. В., Мясковська, М. О., Мясковська, Д. Я. (2021). Сучасні інформаційні технології як засіб активізації навчально-пізнавальної діяльності здобувачів вищої освіти. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія педагогічна*, 27, с. 14–17.
- Джуган – Джуган, Р. І. (2020). Концептуалізація поняття «успішне старіння» у соціогуманітарних науках та соціології. *Вісник Львівського університету. Серія соціологічна*, 14, с. 52–62.
- Дністрянська – Дністрянська, Н., Дністрянський, М. (2019). Краєзнавчо-туристичний потенціал карпатської топонімії. *Вісник Львівського університету. Серія географічна*, 53, с. 125–130.
- Дорош – Дорош, А. К., Шевчук, А. В. (2021). Пружно-в'язкісні властивості ролевої офсетної фарби за даними релаксаційної реометрії. *Фізика аеродисперсних систем*, 9, с. 37–48.
- Дударчук – Дударчук, Л. (2021). Освітні процеси на Хмельниччині в умовах нацистської окупації (за матеріалами прокурівської газети «Український голос»). *Науковий вісник Жжгородського університету. Серія «Історія»*, 2 (45), с. 48–54.
- Жорняк – Жорняк, Л. Б., Афанасьєв, О. І., Щусь, В. М., Морозов, О. Ю., Руденко, Ю. В. (2021). Особливості оцінки надійності зовнішньої полімерної ізоляції газонаповнених вимірювальних трансформаторів. *Вісник Національного технічного університету «ХПИ». Серія «Проблеми удосконалення електричних машин і апаратів. Теорія і практика»*, 2 (6), с. 3–9.
- Коломієць – Коломієць, Ю. В., Скуба, А. О. (2021). Оптимізація біотехнологічних етапів клонального мікророзмноження *asparagus officinalis*. *Біологічні системи: теорія та інновації*, т. 12, № 3, с. 24–33.
- Кондратюк – Кондратюк, В. Є. (2018). Ураження нирок при геморагічному васкуліті: складна міждисциплінарна проблема. *Актуальні проблеми нефрології*, 24, с. 16–21.
- Кормич – Кормич, Л. І., Савон, К. В. (2021). Символічний аспект іміджу держави в політичній комунікації. *Актуальні проблеми політики*, 68, с. 19–23.
- Кравчук – Кравчук, В., Бегош, О. (2021). Державна мова як визначальна ознака держави. *Актуальні проблеми правознавства*, 4, с. 6–10.
- Леськів – Леськів, М. О., Шестюк, Н. Ю. (2019). Моделі стохастичної та хаотичної волатильності для аналізу кривих новин. *Могиланський математичний журнал*, 2, с. 46–50.
- Літвінов – Літвінов, О. С., Гуменюк, І. О. (2021). Управління оборотним капіталом підприємства. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету*, 7–8 (284–285), с. 103–108.
- Маркус – Маркус, І. (2022). Наукові підходи до визначення лобізму та основні концепції поняття. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Державне управління»*, т. 15, № 1, с. 24–27.
- Медвідь – Медвідь, М. М., Черніченко, І. Ю., Сінна, Л. Ю. (2021). Стратегія формування та розвитку системи зворотного зв'язку Національної академії Національної гвардії України. *Збірник наукових праць Національної академії Національної гвардії України*, 2 (38), с. 82–87.
- Межов – Межов, О., Мельник, І. (2020). Комунікативно-прагматичні та стилістичні функції часток у художніх творах Лесі Українки. *Волинь філологічна: текст і контекст*, 29, с. 45–59.
- Олійник – Олійник, О. С. (2022). Діалог культур: теоретико-культурологічні особливості культурного виробництва. *Культурологічна думка*, 1 (21), с. 24–33.
- Паневник – Паневник, О. В. (2021). Аналіз процесів інтеграції технологій відновлюваної енергетики в нафтогазову промисловість. *Актуальні питання нафтогазової галузі*, 4 (81), с. 7–15.

Петруньок – Петруньок, Н. І. (2021). Рендер чи реальність? Віртуальність і криза розрізнення у сучасній філософії. *Наукові записки НаУКМА. Серія «Філософія та релігієзнавство»*, 8, с. 18–24.

Совтисік – Совтисік, Д., Жигульова, Е., Заїкін, А., Зданюк, В. (2021). Розумова працездатність у різні вікові періоди залежно від режиму рухової активності. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія «Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини»*, 21, с. 35–38.

Фізер – Фізер, М. М., Сідей, В. І. (2021). Підбір оптимального базисного набору для моделювання гексабромотелурат аніону. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Хімія»*, 1 (45), с. 53–57.

Хомич – Хомич, В. Т., Усенко, С. І. (2019). Морфологія залозистої частини шлунка, її проміжної частини та їх імунних утворень у свійської гуски. *Український часопис ветеринарних наук*, т. 10, № 2, с. 44–51.

ЛІТЕРАТУРА

Висоцька, З. (2015). Актуальні парадигми дослідження наукового тексту. *Лінгвостилістичні студії*, 3, с. 43–50.

Гнізdechko, O. V. (2005). Авторизація наукового дискурсу: комунікативно-прагматичний аспект (на матеріалі англомовних статей сучасних європейських та американських лінгвістів). Автореф. дис. ... канд. філол. наук. 10.02.03. Київ, 20 с.

Коллегаева, И. (1991). Текст как единица научной и художественной коммуникации. Одесса: Редакционно-издательский отдел областного управления печати, 121 с.

Кудінов, І. О. (2019). Основи наукового цитування. URL: <https://www.donnu.edu.ua/sites/2019/08> (дата запису: 15.12.2023).

Статівка, В. І. (2020). Текст в современной образовательной парадигме: теория и практика анализа текстовых категорий. Сумы: Университетская книга, 343 с.

Юмачікова, О. М. (2022). Науковий гуманітарний текст у типології текстових одиниць. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: «Філологія. Журналістика»*, т. 33 (72), № 2. ч. 1, с. 265–270.

REFERENCES

Hnizdechko, O. V. (2005). Avtoryzatsiia naukovooho dyskursu: komunikatyvno-prahmatychnyy aspekt (na materialі anhlomovnykh statej suchasnykh ievropejs'kykh ta amerykans'kykh lindhvistyv) [Authorization of scientific discourse: communicative and pragmatic aspect (based on the material of English-language articles of modern European and American linguists)]. Avtoref. dys. ... kand. filol. nauk. Kyiv, 20 p. (in Ukrainian).

Kolegaeva, I. (1991). Tekst kak edynitsa nauchnoy i khudozhestvennoy komunikatsii [Text as a unit of scientific and artistic communication]. Odessa, Redaktsionno-izdatel's'kiy otdel oblasnogo upravleniya pechati, 1991, 121 p. (in Russian).

Kudinov, I. O. (2019). Osnovy naukovooho tsytuvannia [Basics of scientific citation]. URL: <https://www.donnu.edu.ua/sites/2019/08> (data zapytu: 15.12.2023) (in Ukrainian).

Stativka, V. I. (2020). *Tekst v sovremennoy obrazovatel'noy paradigme: teoriya i praktika analiza tekstovykh kategoriy* [Text in the modern educational paradigm: theory and practice of analyzing text categories]. Sumy, Universitetskaya kniga, 343 p. (in Russian).

Vysots'ka, Z. (2015). Aktual'ni paradyhmy doslidzhennia naukovooho tekstu [Current paradigms of scientific text research]. *Linhvostylistychni studii*, 3, pp. 43–50 (in Ukrainian).

Yumachikova, O. M. (2022). Naukovyj humanitarnyj tekst u typolohii tekstovykh odynyts' [Scientific humanitarian text in the typology of text units]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernads'koho. Seriia "Filolohiia. Zhurnalistyka"*, 33 (72), 2, 1, pp. 265–270 (in Ukrainian).

Подано до редакції 08.10.2023 року
Прийнято до друку 24.10.2023 року